

יחידות מיוחדות בצה"ל - אז ועכשיו*

ניתוח מתחים צבאיים - חברתיים

בראי ההיסטוריה ובעידן העימות המוגבל

תמר ברש¹, יותם אמיתי²

סיפורן של היחידות המיוחדות בצה"ל כרוך כבר שנים רבות בסיפור של החברה הישראלית כולה. בעיניים חברתיות, סירת מטכ"ל, שלדג או שייטת 13 אינן "עוד" יחידה צבאית, והמונח "יחידות מיוחדות" קיבל כבר מזמן משמעויות לאומיות. רבים מייחסים לאותן יחידות יכולות יוצאות דופן ומאמינים באמת ובתמים שיש ביכולתן למצוא פיתרון לכל בעיה שתעמוד בפני החברה הישראלית. המסמך הנוכחי בוחן את תופעת היחידות המיוחדות בצה"ל, והמשמעות שהן מייצרות עבור החברה הישראלית, באמצעות ניתוח של ארבעה מתחים צבאיים וחברתיים העומדים בבסיס קיומן ופעילותן של כמה מהיחידות המיוחדות המובילות בצה"ל. מתחים אלה נבחנים במסמך זה, הן בראייה מסורתית-היסטורית והן בראי העימות המוגבל המתרחש באזורנו בשנים האחרונות. במוקד הדיון נעשה ניסיון לבחון ולנתח משמעויות והשפעות שיצר העימות המוגבל על מאפייני הפעילות ותחושת הרלוונטיות של אותן יחידות מיוחדות, בדגש על בחינת פערים בין האתוס והיעוד ההיסטורי שלהן לבין מאפייני פעילותן העכשווית. היות ומדובר בתחום שעיקרו מבצעי, שאין הכתבים מתיימרים להביע לגביו דעה מקצועית, מוקד הניתוח של התופעה במאמר נעשה מזווית פסיכולוגית-חברתית.

ההמלצה העיקרית שהועלתה בהקשר הנדון מתרכזת בערך המוסף החברתי רב העצמה שיש גם בעידן הנוכחי ליחידות המיוחדות בצה"ל. יחידות אלה מבטאות את כל מה שמסמל הצלחה ומציגות עבור החברה הישראלית, והשירות בהן נחשב עדיין לאתגר העיקרי ואולי אף לפסגת השאיפות שהחברה הישראלית יכולה לספק לבניה. מעבר לכך, קיומן העצמאי של יחידות שונות מבטיח גם את שימור האתוס וההילה של כל אחת מהן. לעומת זאת, שילוב היחידות תחת גג אחד עלול "להוציא את העוקץ" מההיבט החברתי של התופעה, ולהפוך אותן להיות "more of the same" ולא משהו בעל ערך מוסף וכוח משיכה ייחודי. בשורה התחתונה נטען, כי כל החלטה עתידית הנוגעת לתפקיד היחידות המיוחדות בצה"ל - בנייתן והפעלתן - חשוב שתקח בחשבון גם את ההשלכות החברתיות רבות המשמעות הנישאות בתוכן.

בהתבוננות קדימה, חשוב יהיה להמשיך ולבחון את הסיפור של היחידות המיוחדות בצה"ל גם בהקשר של המלחמה הנוכחית שהתפתחה בלבנון, משמעויותיה והשלכותיה. מלחמה זו פתחה פתח חדש לפעילות היחידות המיוחדות בחזית, ויש בה בהחלט בסיס לדיון נוסף על מקומן של היחידות במצבים מעין אלה.

הקדמה ומטרות

סביבן לאורך שנים נובע גם מהפך הגלוי: מה שידוע והתפרסם אודותן, אך לא פחות מכך מהפך הסמוי: המסתורין הרב האופף את פעילותן ההופך אותן למסקרנות, השאיות וכמעט בלתי נגישות. המסמך הנוכחי מבקש להאיר באור מסוים מספר **מתחים צבאיים-חברתיים** הקשורים ליחידות מיוחדות בצה"ל ולבחון אותם הן בהיבטים היסטוריים-מסורתיים והן בראי העימות המוגבל, המתנהל באזורנו כבר יותר מחמש שנים. בהקשר זה, נבקש לשאול שאלות ולהבליט דילמות הנגזרות מאותם מתחים, ובמידת הניתן גם להעלות מחשבות ורעיונות רלוונטיים להתמודדות עתידית עמם. המסמך יפתח בניתוח של ארבעה מתחים חברתיים-צבאיים המתקיימים סביב פעילות היחידות המיוחדות בצה"ל, בראייה המסורתית שלהם. בהמשך נבקש לבחון את אותם ארבעה מתחים בראי העימות המוגבל, ובחלקו האחרון של המסמך נקיים דיון וסיכום של הנושאים העיקריים המופיעים בו ונבקש לגעת גם

יחידות מיוחדות בצה"ל היוו מאז ומעולם מוקד למחקר ודיון בתחומי צבא וחברה. נראה כי העניין הרב שיחידות אלה מעוררות

* ברצוננו להודות מעומק הלב לכל מי שעזר לנו באיסוף החומרים ובכתיבת המסמך: **תא"ל איל איזנברג, תא"ל ארז צוקרמן, אל"ם דוני נומה, אל"ם ניצן אלון, אל"ם מוני כ"ץ, אל"ם נבו ארז, אל"ם איל אפרתי, צור קרן, דוד קניזו, ד"ר ליאור שוחט, עפר שלח.**

1 רס"ן **תמר ברש** - היועצת הארגונית של שייטת 13 בחמש השנים האחרונות. בתפקידה הקודם שירתה כיועצת הארגונית של חטיבת הנח"ל. בעת הקרובה אמורה להתמנות לתפקיד רמ"ד פא"ד בחיל הים.

2 רס"ן **יותם אמיתי** - היועץ הארגוני של פיקוד המרכז החל משנת 2005. בתפקידו הקודם שירת במשך שלוש שנים כיועץ הארגוני של אוגדת אוז"ע.

היה פוטנציאל השפעה רב גם על מאפייני פעילותן של היחידות המיוחדות ועל אופן השתלבותן במאמץ הלחימה. המסמך הנוכחי מתבקש לבחון את פעילות היחידות המיוחדות בשתי תקופות זמן שונות - האחת כללית (מאז הקמתן ועד פרוץ העימו"ג) והשנייה ממוקדת יותר (מאז פרוץ העימו"ג ועד העידן הנוכחי שלו, ואף מעבר לכך).

העיסוק בתחום היחידות המיוחדות בכלל ותפקידן בעימו"ג בפרט, הנו רחב ומורכב. אנו בחרנו למקד את הדיון במסמך זה בארבעה **מתחים צבאיים-חברתיים**, המתקיימים להערכתנו באופן קבוע סביב היחידות המיוחדות בצה"ל, ולאחר מכן ביקשנו גם לבחון את השפעות העימו"ג על אותן יחידות, סביב אותם מתחים. חשוב לציין כי זוויז ההתייחסות שלנו הנה פסיכולוגית-חברתית בעיקרה, שכן אין בכוונתנו ובאפשרותנו להיכנס לסוגיות מבצעיות מורכבות. משמעות הדבר היא שרוב עיסוקנו מתמקד בסיפור "שמסביב" לפעילות המבצעית של היחידות - ובעיקר במשמעויות פסיכולוגיות הנובעות מהשיח החברתי המתנהל בהקשר שלהן. ארבעת המתחים בהם בחרנו להתמקד מייצגים בעינינו במידה רבה את הפער הקיים "בסיפור" של היחידות המיוחדות בצה"ל - בין מה שאנחנו כחברה רוצים להאמין שקורה, לבין מה שקורה בהן בפועל. העיסוק שלנו בארבעת המתחים לא נועד לנסות לפתור אותם ולנקוט עמדה נחרצת, אלא בעיקר להציגם ולגזור מהם משמעויות צבאיות וחברתיות רחבות יותר.

בשורות הבאות נדון, כאמור, בהיבטים שונים של ארבעת המתחים הנ"ל, כפי שהם באים לידי ביטוי בראיה המסורתית שלהם, ולאחר מכן ננסה לנתח אותם בראי העימות המוגבל, ובהתייחס למציאות העכשווית ולעתיד הקרוב.

להלן המתחים בהם בחרנו להתמקד:

- **מתח בין "הצבא הגדול" למקרה פרטי שלו ("אנטיתזה")**
- **מתח בין אליטות חברתיות לחדירות הגבולות**
- **מתח בין איכות הלוחמים לקונפליקטים ערכיים ונורמטיביים**
- **מתח בין מידת ההשקעה למימוש היכולות בפועל**

יחידות מיוחדות בראיה "מסורתית": ארבעה מתחים צבאיים-חברתיים

הניסיון לבחון את התפקיד והתפקוד ההיסטורי של היחידות המיוחדות בצה"ל יתמקד, כאמור, בארבעה מתחים אשר יוצגו בשורות הבאות. מתחים אלה הם בראש ובראשונה תוצר של יחסי גומלין סבוכים בין היבטים צבאיים וחברתיים⁵ הטמונים בבסיס קיומן של אותן יחידות ואשר מסייעים בבניית האתוס שלהן. דוגמה קלאסית ליחסי הגומלין הנ"ל ניתן למצוא בסודיות ובסיפורי הגבורה שאפפו מאז ומעולם את פעילות היחידות המיוחדות, ובכך אפשרו הן יצירת הרתעה של ממש כלפי האויב והן בניית סככת ביטחון עבור החברה הישראלית, המשייכת להן יכולות - שיתכן

בהשלכות העתידיות הצפויות שלהם.

ואולם, בראשית הדברים, בבואנו לדבר על "יחידות מיוחדות" חשוב שנבהיר אלו יחידות נכללות תחת הגדרה זו, ואלו לא. לפי מילון מונחי צה"ל (מהדורת 1998) "יחידות מיוחדות" (או "כוחות מיוחדים" - special forces) מוגדרות כך:

"כוחות בעלי הכשרה קרבית מגוונת הדורשת התמחות מיוחדת, שכרגיל אינה אפשרית גם ביחידות נבחרות. כוחות אלו הם בעלי רמה גבוהה במומחנות בסיסיות של הצבא. ייעודם הוא לבצע מבצעים מיוחדים, ולכן הם מאורגנים, מוציאים ומאומנים לצורך זה ביחידות קטנות ורב תכליתיות. הם כפופים כפיפות קבועה למטכ"ל [או למפקדה הצבאית העליונה או למפקדת זירת מלחמה] או למפקדה ראשית [כגון מפקדת כוחות אוויר או מפקדת כוחות הים]. בזמנים שאינם זמן מלחמה הם מופעלים בד"כ ביזמות הממשלה ושר הביטחון או באישורם".⁶

משיחות עם מפקדי יחידות מיוחדות בעבר ובהווה קשה להגיע לידי הסכמה מוחלטת סביב השאלה - **מהי יחידה מיוחדת?** עם זאת, ניכרה ביניהם הבנה כי תחומי ההגדרה צריכים להתמקד בנושאים הבאים: כוח אדם ("דגש על מצוינות המושם לאורך כל תהליכי האיתור, הגיוס וההכשרה"), יכולות ארגוניות ואמל"ח ("מבנה ארגוני שונה מגדודים ויחידות רגילות", "קיומו של אמל"ח ייחודי המפותח באופן ספציפי לאותן יחידות"), תהליכי הכשרה אינטנסיביים וארוכי טווח, וכפיפות ישירה של אותן יחידות לזרועות ולמטכ"ל. גם במסמך שבחן קריטריונים להגדרת יחידות מיוחדות (קניזו 2006), נטען כי משמעות ההגדרה של כוחות מיוחדים היא שמדובר ב"כוחות בעלי הכשרה קרבית מגוונת הדורשת התמחות מיוחדת (המבוססת על כוח אדם איכותי, אמל"ח ומערכות, משך הכשרה ארוך, וכד') שבמצב רגיל אינה אפשרית גם ביחידות נבחרות". קריטריונים נוספים להגדרת יחידות מיוחדות ניתן למצוא במגוון של פקודות שהוגדרו במטכ"ל לאורך השנים (הוראות בטיחות באימונים, סדרות שבי, ועוד).

בהתאם להגדרות אלה, ובהתייעצות עם המפקדים הנ"ל, החלטנו למקד מסמך זה סביב שלוש יחידות: **סיירת מטכ"ל, שלדג, ושייטת 3 (להלן - יחידות מיוחדות)**.⁷ יחידות אלה וודאי שונות מהותית באופיין, בהכשרתן ובייעודן, ועם זאת, התייחסנו אליהן במסמך זה לא פעם במידה של הכללה ("היחידות המיוחדות" וכד'), מתוך כוונה לעסוק ברמה העקרונית של תופעת היחידות המיוחדות בצה"ל ופחות בהבדלים פנימיים ביניהן.

אין ספק כי הרקע ההיסטורי של היחידות המיוחדות בצה"ל - והמסורת שהתפתחה בעקבותיו - הפכו אותן לתופעה יוצאת דופן בצה"ל. זוהי תופעה שאימצה לה לאורך השנים מאפיינים ייחודיים, כגון - מבנה היחידות, הרכב החברים בהן, התפקידים שנדרשו לבצע, היבטים ערכיים ונורמטיביים הטבועים בפעולתם, ועוד. פריצתו של **העימות המוגבל (להלן - העימו"ג)** בספטמבר 2000, קבעה במידה רבה כללים חדשים של לחימה באזורנו. בכללים אלה

מה שטוב ליחידות מיוחדות אינו טוב ליחידות רגילות ולצבא הגדול? ושלישית, כיצד ניתן לשמר לאורך שנים את הייחוד והחדשנות של יחידות אלה, מבלי להכפיף אותן לחוקים ולכללים הצה"לים? כך או כך מתנהל כאן מתח תמידי.

• **מתח בין אליטות חברתיות לחדירות הגבולות**

צה"ל הוא צבא שאמנם עוסק במיון ולכאורה מנסה לשדר שוויון הזדמנויות, אך במקביל לכך הוא גם מייצר תהליך **שעתוק** של נורמות וסולמות חברתיים, שכן לשירות ביחידה מסוימת יש ערך שהולך עם האדם לאורך כל חייו - בשל נטייה לייחס לעובדה ששירת ביחידה מסוימת כל מיני יכולות. בנוסף לכך, צה"ל הוא צבא לוחם שהתגמול והקידום בו נעשים לרוב ע"פ רקורד שמשמעותו בפועל היא: איפה היית ומה עשית בשדה הקרב. כל אלה - לצד רצון טבעי של אנשים להשתייך ליחידה בה משרתים אחרים הדומים להם - יצרו לאורך השנים אליטות חברתיות פנים-יחידתיות מחד גיסא, וסגרו את הגבולות בפני קבוצות חברתיות אחרות מאידך גיסא.

לאורך השנים בלטה ביחידות מיוחדות הדומיננטיות של קבוצות חברתיות מסוימות (בני קיבוצים והמושבים הוותיקים, בוגרי בתי ספר עירוניים "נחשבים", ועוד). קבוצות אלה, לא רק שידעו לשמר את כוחן בתוך אותן יחידות, אלא גם ידעו לגלם את היוקרה הפנים צבאית לצבירה של **יוקרה חברתית** חיצונית. יתרה מכך, גם הפרטים בתוכן ידעו לא פעם לזהות הזדמנויות שניכרו בפניהם להפוך ממפקדים מובילים ביחידות לבעלי תפקידים מובילים בחברה ובמדינה (וכך צמחה לה קבוצה גדולה של "מפורסמים" - מראשי ממשלות ועד מנכ"לים בכירים ובעלי הון אחרים שעשו את צעדיהם הראשונים באותן יחידות מיוחדות).

למעשה, כל אחת מהיחידות המיוחדות מנסה להגדיר מה מייחד אותה, ולשמר הגדרה זו. כך בעצם נבנה מיתוס מסוים סביב אותן יחידות אשר חשיבותו נוצרת בעיקר מעצם קיומו ופחות מהאמת המוחלטת סביב הסיפור המסופר אודותן. מצב כזה, יש בו כדי לשעתק לאורך זמן את המבנה החברתי הפנים - יחידתי, ונראה כי נדרש תהליך חיצוני כזה או אחר כדי לאפשר את חדירתם של גבולות היחידה (למשל - ירידה במוטיבציה לשרות בקרב קבוצת האוכלוסייה הדומיננטית ביחידה, שחיקה בערך "הציבורי" של היחידה, וכו'). מצבא אין וואקום וחדירתם של גבולות היחידה מהווה למעשה פניה מיידית לקבוצות אוכלוסייה חדשות שרואות במצב שנוצר הזדמנות לקבוע תקדימים וליצור סוג של מוביליות חברתית.

פה ניתן לשאול - איך כל זה התחיל? את מי זה ייצג בעבר? ואת מי זה מייצג כיום? מה זה מאפשר (או לא מאפשר) לקבוצות אחרות? כך למשל נראה, כי כניסה מאסיבית של לוחמים דתיים לסירת מטכ"ל, או אפשרות כניסה של אוכלוסיות חדשות לשייטת 13 - יתכן ומעידה על תהליך חילוף משמרות בין קבוצות חברתיות שונות, או לחילופין על יותר פתיחות וגבולות שנפרצו בתרבות הפנימית של היחידה.

וחלקן כלל לא קיימות - ומאמינה שעבור כל בעיה יש להן פיתרון זמין. באותה מידה, חשוב לציין כי תקלות ואסונות מבצעיים שחוות יחידות מיוחדות (צאלים ב', עבאסייה, "שירת הצפצפה", וכו'), פוגעות באותה "פנטזיה" לאומית, ונתפסות במידה מסוימת כ-"חלום ושברו".

הפרק הנוכחי יעסוק בניתוח ארבעת המתחים הצבאיים-חברתיים אשר יוצגו להלן, ובהעלאת השאלות אשר נובעות מהם.

• **מתח בין "הצבא הגדול" למקרה פרטי שלו ("אנטייתזה")**

היחידות המיוחדות - מעצם קיומן - מבשרות על **משהו שונה**, לא רגיל. באופן טבעי, כל אחד מאיתנו רוצה להיות מיוחד, אבל ביחידות המיוחדות יש לגיטימציה לזה: החברה הישראלית אוהבת "סיפורי מצוינות" המממשים עבורה פנטזיה לאומית ומאמינה שהיוצא מן הכלל מעיד על הכלל. כך, לאורך שנים, "הצבא הגדול" מקים **יחידות השונות בתכלית ממנו**: בעלות סד"כ קטן, מצומצמות במדרג ובשרשרת הפיקודית ונטולות הקפדה על משמעת וסדר צבאי. אין הכוונה לומר שקיימת אנרכיה ביחידות אלה, נהפוך הוא. עם זאת, אין להתעלם מכך שמדובר בגופים שאינם מתנהלים על-פי סדר וארגון צבאי - ובזה נתפס לא פעם עיקר כוחם.

צה"ל, כאמור, מקים יחידות מיוחדות מול בעיות שהוא מתקשה להתמודד עימן. אבל יתכן שעל הצבא כולו להפוך למעין יחידה מיוחדת - כלומר לגוף פחות מסורבל ויותר גמיש - שניתן להפעלה לצרכים ומתארי לחימה שונים. אפשרות נוספת להתבוננות על התופעה היא דווקא ממקום אדפטיבי - של צבא שמודע להיותו גוף גדול, נוקשה ומסורבל, המקים יחידות שיפעלו ויחשבו אחרת ממנו, באופן המאפשר מציאת פתרונות יצירתיים יותר לבעיות ארגוניות. לאור זאת, ניתן לומר במידה רבה של צדק כי היחידות המיוחדות מהלכות על החבל הדק של **שייכות/אי שייכות** למסגרת הצבאית הרחבה. לוחמיהם אמנם לובשים (רוב הזמן) את מדי צה"ל ומחויבים לחוקי הצבא, אך עם זאת, ניכר כי הם מעדיפים להתנהל כמערכת סגורה בעלת קודים, חוקים ודפוסים תרבותיים עצמאיים. הקמה במודע של יחידות כאלה מהווה במידה רבה אנטייתזה לצבא.

עקרונית, ניתן לדמות את יחסי הגומלין בין צה"ל הגדול ליחידות המיוחדות שלו לתופעות מקרו-ארגוניות נפוצות, בהן ארגוני מחקר ופיתוח (דוגמת IBM ואחרים) נוהגים להקים בתוכם יחידות חדשות המנוהלות כחברות הזנק (startup) בכדי לאפשר פיתוח מקורי ויצירתי, החופשי מכבלי הבירוקרטיה הארגונית הממוסדת. במקרה שלנו ניתן לומר כי היחידות המיוחדות - בדומה לחברות startup - הן מעין איד פרוידיאני (השואף לרוץ, לבצע ולכבוש), המייצר קונפליקט מתמשך עם הסופר-אגו (הצבא הגדול) שמנהל אותו ובמידת הצורך גם גורם לו לעצור ולחשוב. על-בסיס הדימויים הללו ניתן לשאול כמה שאלות: ראשית, איך הצבא כארגון מסודר ושמרני מפתח בתוך עצמו - באופן מושכל ומודע - מערכות ארגוניות אשר מהוות אנטייתזה לתפיסה ולהוויה שלוש שנית, האם

הצד הטוב ביותר והן כדי שיזכירו לה כמה היא ערכית ומוסרית.

● **מתח בין מידת ההשקעה למימוש היכולות בפועל**

היחידות המיוחדות מתאמנות רוב הזמן למצבי שגרה - בדגש על פעילות חשאית - בעוד שהמשימות האופרטיביות המיוחדות להן בעת מלחמה הן מינוריות למדי. אמנם מדובר ביחידות הנהנות מאיכות אנושית יוצאת דופן ומתשתית רחבה של משאבים ואמל"ח, אך עם זאת, קיים למעשה **מתאם שלילי** בין מידת ההשקעה ביחידות אלו לבין מידת השימוש שנעשה בהן ב"רגעי אמת" - בהנחה שרגעי אמת הם עדיין מלחמה כוללת. במילים אחרות - הצבא מקדש את היחידות הללו, אך הוא לא כל כך יודע מתי וכיצד להשתמש בהן.

מניתוח הפעלת הכוחות המיוחדים במלחמות ישראל ניתן להסיק כמה מסקנות. האחת, הפעלת הכוחות בעת מלחמה לא התנהלה עפ"י התורה הצבאית המחייבת (יתרה מכך, במצבים בהם הופעלו כוחות מיוחדים, היה זה למשימות מזדמנות); השנייה, הכוחות המיוחדים הופעלו בתקופות שבין המלחמות בהתאם לתו"ל צה"ל והצליחו להשיג את היעדים שנקבעו להם בצורה טובה; השלישית, היעדר יכולת, אחריות וסמכות, של גוף-על להפעלת מבצעים מיוחדים, פגע ביכולת להוציא מבצעים מיוחדים אל הפועל⁶. במצב דברים זה, עיקר כוחן של היחידות המיוחדות מתבטא בתקופות שבין המלחמות, בעיקר במבצעים שקטים וחסיים, שברובם לא נחשפו לשיח הציבורי. למרות הצלחות בלתי מעורערות שהושגו במבצעים אלה ותרומתם הרבה לביטחון המדינה, עדיין נותרה התחושה שהיחידות המיוחדות לא ממצות עד תום את כלל היכולות הקיימות בהן. תחושה זו הלכה והתעצמה כאשר נוצרו בעיות "חדשות" בלחימה מול ארגוני הטרור באזורנו, ובהקשר זה, צה"ל נוהג מסורתית "**להתאים יחידות מיוחדות לבעיות קיימות**", במקום לבנות את הצבא הגדול כגוף נייד וגמיש יותר אשר ניתן להפעילו לצרכים שונים.

כאן המקום לשאול - האם במקרים רבים לאורך ההיסטוריה של צה"ל והמדינה לא הופעלו היחידות המיוחדות במקומות ובמצבים בהם יכלו לתת מענה מיטבי? שאלות אלה מעלות גם את הצורך בנייתו המציאות הנוכחית - של העימו"ג - כדי לנסות ולהבין איזו פונקציה היא ממלאת עבור ייעודן של אותן יחידות ומהי מידת השימוש הרצויה בהן בסוג כזה של עימות? ואולי ניתן בכלל לטעון כי עצם העובדה שיחידות כאלה מהוות מודל - ורבים רוצים להשתייך להן - היא עוד סיבה לכך שניתן לראות בעצם קיום היחידות צעד "משתלם", לאו דווקא מבחינה כלכלית.

יחידות מיוחדות באור עכשווי: ארבעת המתחים בראי העימות המוגבל

בפרק הקודם ניתחנו ארבעה מתחים צבאיים-חברתיים אשר התקיימו סביב היחידות המיוחדות בצה"ל מאז הקמתן. בשורות

● **מתח בין איכות הלוחמים לקונפליקטים ערכיים ונורמטיביים**

אין ויכוח על כך שביחידות המיוחדות משרת "מיטב הנוער", בין אם הגדרה זו היא תוצר של כלי מדידה צה"ליים רשמיים (כגון קב"א או דפ"ר), ובין אם כתוצאה של הגדרות חברתיות דומיננטיות. זאת ועוד, לוחמים ביחידות מיוחדות נתפסים גם כבעלי איכויות אישיות יוצאות דופן אשר מבוססות, בין השאר, על רמה ערכית גבוהה במיוחד (כך למשל, יש רבים הרואים בשייטת 13 כמי שמהווה מודל לצבא בכל הנוגע להטמעת ערכים ונורמות של הקוד האתי של צה"ל בפעילות מבצעית). ביחידות אלה מתקיימים דרך קבע דיונים על אתיקה ומוסר בלחימה, מטפחים בהן את ערך ההתנדבות והתרומה לקהילה, ומאמינים שתפקיד הצבא - בין השאר - הוא לחנך ולייצר אזרחים טובים יותר. ברוב המקרים יחידות מיוחדות גם פחות נוטות להדיח קצינים ולוחמים מסיבות מקצועיות, ויותר מסיבות נורמטיביות (אולי משום שמקצוע נתפס כגורם נרכש, וערכיות כנראה שלא).

למרות זאת, ניתן לראות כי במקרים רבים אותן יחידות מיוחדות מבצעות פעילויות החושפות **דילמות ערכיות ונורמטיביות** במלוא חומרתן. כך למשל, כל היחידות - במתארים מבצעיים שונים (הן בפעילות הייעודית שלהן והן בפעילות בשטחים) - עוסקות במשימות שיש בהן הרג של בני אדם בכוונה תחילה. כלומר, מתקיים כאן מיון ממוסד וגיוס של מיטב הנוער ליחידות מיוחדות המבצעות משימות מורכבות ובעייתיות, כשלמעשה, הנוער הכי ערכי עוסק פעמים רבות בפעילות הכי בעייתית ומורכבת מבחינה זו.

ישנם כמה הסברים אפשריים למתח הנ"ל. ראשית, ברמת היחידות עצמן, ניתן לומר כי אופי הפעילות שהן מבצעות (שבדרך כלל מדגישה מידה רבה של אגרסיביות, חדות ושימוש באמצעים קטלניים), סביבת הפעילות (מאוימת ומסוכנת ביותר), ומאפייני השטח (פעילות במתאר אזרחי), הם שמעודדים לא פעם את הקונפליקט בין החינוך לערכיות ומוסריות לבין ביצוע משימות הנראות בעייתיות מבחינה זו. שנית, יתכן שללוחמים אלה יש יכולת גבוהה להדקקה ולהתמודדות עם פעילות כזו והם מאומנים בצורה הטובה ביותר לביצועה (הכשרה ארוכה, סדרות הישרדות, ועוד הכשרות ייחודיות). מעבר לכך, יתכן גם שפעילות עם ספק מוסרי עדיף שתהיה חשאית, מוצנעת ולא מדוברת, ולכן שתבוצע על ידי יחידה קטנה עם רמות סודיות ומיזור גבוהים. השערה נוספת היא שהצבא מנסה לייצר לגיטימציה והכשר לפעולות אלו, דרך נתינתם ליחידות הכי מובחרות ולכאורה הכי מוסריות שלו. יתכן גם ששכנוע עצמי בלתי פוסק של "אנחנו ערכיים" הוא שמאפשר ליחידות לעסוק גם בתחומים שיש בהם מקרים גבוליים מבחינה נורמטיבית וערכית.

בהקשר זה, ראוי לשאול - למה דווקא ביחידות ובמקומות שמקדשים בהם את כל נושא הנורמות והערכים, מתבצעת פעילות כה מורכבת מבחינה זו ואולי זהו בעצם כל הסיפור "על רגל אחת": המדינה צריכה את האנשים הללו הן כדי שיבצעו את עבודתם המבצעית על

(לרוב כוח מצומצם יחסית המסוגל להכיל לדוגמה: לחומים, כלבנים, אנשי הנדסה, אמצעים שונים, ועוד).

כאן ניתן לדבר על "מודל האוונים"¹¹ בו יחידה מיוחדת מפתחת ידע ומתווה דרך, ובכך למעשה גם יוצרת בסיס ללמידה והעסקה עבור הצבא הגדול. במקביל לכך, יתכן ונוצרה במהלך העימו"ג גם למידה ביחס לעבר, כך שהצבא לא הזדרז להקים יחידה מיוחדת לפתרון בעיה מבצעית (כמו "אגוז", "זובדבן", "רימון") אלא ניסה להתאים את היחידות הקיימות שלו לצרכים הייחודיים שהתעוררו בשטח. זלמנוביץ' (1999), טען בהקשר זה, כי קל יותר להסב יחידות רגילות למשימות מיוחדות של לחימה נמוכת עצימות, מאשר להסב יחידות מיוחדות ללחימה רגילה.

תופעה נוספת שיצר העימו"ג בהקשר זה היא **חשיפה תקשורתית רחבה** של יחידות "רגילות" הנוטלות חלק רציף בעימו"ג ובמידה רבה "ניכסו" לעצמן חלק נכבד מ"התהילה" שהייתה שמורה בעבר ליחידות מיוחדות ולמבצעים מיוחדים בלבד. בעימות בו הזירה התודעתית מהווה תפקיד מכריע בניהול המערכה יש לחשיפה של יחידות המשתתפות בו דרך קבע, ואשר ביצעו פעולות מוצלחות כאלה ואחרות משום השפעה רחבה על תפיסת העימות בעיני הציבור, על הלגיטימציה לפעול ועל מצב הרוח הלאומי. אמנם גם חלק מהיחידות המיוחדות קיבלו במהלך העימות הנוכחי חשיפה חסרת תקדים, אולם במאפייני הפעילות של העימו"ג לא היה בה משום ייחוד. כך, נשארה הבמה התודעתית במידה רבה בידי שאר היחידות הנוטלות חלק בעימו"ג, ואלה נכנסו יותר ויותר לנישה של "הגיבורים התורנים", שהייתה שמורה לאורך שנים ליחידות המיוחדות בלבד.

במובן מסוים, החידושים שנוצרו בדפוס ההפעלה ובחשיפה התקשורתית במהלך העימו"ג עשויים להצביע על שינויים נרחבים בחשיבה הצבאית הכוללת, ובעיקר - במקום ובתפקיד שהיחידות המיוחדות תופסות בתוכה. נושא זה, יתכן ומעלה שאלה לגבי המשך דרכן של יחידות אלה בצה"ל, שכן הן עלולות למצוא עצמן בתהליך הידמות וטשטוש מול הצבא הגדול עד שלא יישאר להן די ייחוד ורלבנטיות, לפחות לא בלחימה מסוג זה. השאלה שיש לשאול כאן היא: כיצד יחידות מיוחדות שהיוו בעימו"ג מודל ללמידה לצבא כולו (מודל ששעתק למעשה את סגנון הפעולה ומבנה העבודה שלהן עבור יחידות רגילות) משמרות את הייחוד והשונות שלהן, ומפתחות יכולות אחרות שתהיינה רלבנטיות גם בסוגי לחימה נוספים ועתידיים. אגב, לפחות במובן זה, צה"ל זקוק ליחידות הללו כדי שימשיכו להוות אנטיתזה לארגון כולו - ולפיכך שאלה זו עומדת גם לפתחו.

• מתח בין אליטות חברתיות לחדירות הגבולות

בתחום זה נראה כי העימו"ג לא יצר מציאות חדשה, אלא בעיקר חזק מגמה שהחלה להתפתח עוד טרם פריצתו וקיבלה משנה תוקף במהלכו. מגמה זו חושפת תופעה של "חילוף משמרות" בצה"ל

הבאות נבקש לנתח את אותם ארבעה מתחים בראיה עכשווית - בתום קרוב לשש שנות עימו"ג - במטרה לבחון האם הם עוצבו מחדש על ידי מציאות שהיא תוצר של אותו עימות.

בפתח הדברים, נבקש לשרטט בקיצור כמה ממאפיינים של עימו"ג בכלל, ושל העימות הספציפי המתנהל בגזרתנו בפרט. המושג עימו"ג מכיל מספר רב של הגדרות ומאפיינים.⁷ לשיטתנו, נראה כי אחת מההגדרות המתארת נכונה את המציאות הנוכחית הינה: "**עימות בעל תכלית פוליטית שהכרעתו מושגת באמצעות שינוי תודעתי בחברה, ע"י הוגעה ממושכת**".⁸ משמעות הדבר היא, ששיקולים תודעתיים נהפכים לדומיננטיים ביותר במהלך העימו"ג, בעוד ששיקול צבאי-מבצעי מקבל בו לא פעם מקום משני. במילים אחרות, החיכוך התודעתי נמצא בעצימות גבוהה, בעוד שהחיכוך הפיזי נמצא בעצימות הנמוכה ההכרחית.⁹

לאור האמור לעיל, עמדו היחידות המיוחדות בתחילת העימו"ג בפני **הדילמה** - האם (ובאיזה אופן) להצטרף ללחימה, ומה המשמעות הנובעת מכל החלטה כזו. העימו"ג, בכל אופן, הציב את היחידות בפני אפשרויות חדשות לשימור הרלוונטיות שלהן באמצעות פעילות השונה מהותית מזו בה עסקו בעבר. משמעות הדבר הייתה, כי בעבור "כרטיס כניסה" לעימות נדרשו אותן יחידות לשלם מעין "**מס התאמה**", מחיר שלא כולן היו מוכנות לשלמו. חלקן גילו בתחילת העימו"ג נכונות לבצע משימות "רגילות" גם במחיר פגיעה בהיבטים תרבותיים (דימוי, יוקרה, חשיפה) ומקצועיים (נוהל קרב מזורז, השתתפות במשימות אפורות), על מנת להמשיך ולשמר את הרלוונטיות שלהן. חלקן האחר נשארו נאמנות ליעוד המקורי ולא עברו כל שינוי או התאמה למציאות החדשה.¹⁰ במקביל לשינויים במעורבות ובתפקיד שלקחו על עצמן (או שלא) יחידות מיוחדות עם פרוץ העימות, חל גם שינוי במאפייני העבודה של יחידות רגילות בעימו"ג (בעיקר גדס"רים ויחס"רים חטיבתיים ויחידות ייעודיות אחרות) אשר התאימו עצמן בהתמדה למאפייני העימות המשתנים. בהקשר זה, יש להדגיש כי העימו"ג פיתח בקרב יחידות אלה מיומנויות מודיעיניות מרשימות שאפשרו מתן פתרונות רלוונטיים ומידיים לרוב האיומים הקיימים.

בשורות הבאות נבקש לנתח בשנית את ארבעת המתחים שהוצגו בפרק הקודם, הפעם בראי העימו"ג והשלכותיו על מתחים אלה.

• מתח בין "הצבא הגדול" למקרה פרטי שלו ["אנטיתזה"]

ההתבוננות על תופעת היחידות המיוחדות כ"אנטיתזה" לצבא הגדול בראי העימו"ג, מגלה מגמה של **התמסנסות המתח המסורתי**, לצד קיומם של תהליכי התקרבות והידמות מקצועית של יחידות רגילות ליחידות המיוחדות. כך למשל, העימו"ג יצר תהליך של טשטוש גבולות בין יחידות מיוחדות לצבא הגדול, שכן מאפייני הלחימה הובילו להיווצרות התארגנות חדשה בקרב היחידות ה"רגילות" - פחות עבודה במבנה גדודי או פלוגתי ויותר פעילות של כוח משולב

- בנוגע לפעילויות כאלה שיש בהן שאלות מוסריות משמעותיות, על המפקדים והלוחמים ביחידות מיוחדות. על פניו נראה, כי שיח זה חדר ליחידות ובתוכן התנהל שיח דומה שהכיל עיסוק בשאלות ובהשלכות מוסריות של פעילות זו ובמידת הלגיטימיות שלה, לצד תחושת גאווה על עצם הצלחת הפעילות (כמו במקרים אחרים של הצלחה בפעולה צבאית בעלת רמת סיכון גבוהה). שאלה נוספת, ומעניינת לא פחות, היא - כיצד השפיע שיח זה על מעמדן ותפיסתן של היחידות הללו בצבא ובכלל. בהקשר זה, יתכן ועוד מוקדם להצביע על השפעות כאלה ואחרות, אולם אין ספק שנוצרה חשיפה תקשורתית רחבה שהיחידות לא הורגלו לה משום הסודיות והחשאיות שהיו לפחות עד כה מרכיב מרכזי בפעילותן, ואולי גם בהילה וביקורה שנלוותה לכך. יתרה מכך, סוג הפעילות שנחשפה (הרג של "מבוקשים", למשל), סדקה במקצת את הדימוי "הנקי" של יחידות אלה. כלומר, המכלול של מאפייני העימו"ג שכלל חשיפה תקשורתית מסיבית של פעילות היחידות, מהווה אולי נקודת מפנה בהמשך דרכן של יחידות אלה - שכן השינוי הוא מעצם הלגיטימציה שניתנה בצבא ובציבור להעביר ביקורת על פעילותן, גם בנוגע לסוג הפעילות וגם בנוגע לשאלה - האם בכלל זו צריכה להיות משימה שלהן.

תחום נוסף המאפיין את הלחימה בעימו"ג, ולו נגיעה ישירה ליחידות המיוחדות, מדבר על **הלגיטימציה הציבורית והבינלאומית** לעצם הפעילות. במציאות הנוכחית, נדרשים לרוב להתקיים שני תנאים בסיסיים, לעיתים אף סותרים, על מנת שתתאפשר לגיטימציה לביצוע הפעילות. האחד, בדומה לכל לחימה, הינו שמירה על **בטחון בוחותינו**, כלומר - ביצוע הפעילות במינימום נפגעים מצינו. השני, שהפך להיות קריטי בסוג זה של לחימה, הינו שמירה על **כבוד האדם**, כלומר - מינימום נזק בנפש ו/או ברכוש של אזרחים "לא מעורבים" הנמצאים בשטח הפעילות. בהקשר זה, ישנו יתרון ברור דווקא ליחידות המיוחדות, המיומנות בביצוע פעילות מהירה, חשאית ומדויקת, ואינן סובלות מבעיות של איטיות וסרבול המאפיינות לעיתים יחידות אחרות. אלא שכאן מתעוררת השאלה - למה הצבא לא השכיל די להשתמש בכוחות המיוחדים לביצוע מרבית המשימות בעימו"ג, בדיוק בשל אותן סיבות שהוצגו לעיל: יכולותיהן הייחודיות, לצד מאפיינים ייחודיים של הלחימה. כך או כך, נושא זה ייבחן בהרחבה בתת הפרק הבא.

מתח בין מידת ההשקעה למימוש היכולות בפועל

התחום שיתכן והושפע בצורה המשמעותית ביותר במהלך השנים האחרונות, עוסק בפער שבין ההשקעה למימוש בפעילותן המבצעית של היחידות המיוחדות בעימו"ג. נראה, כי השפעה זו מתקיימת בראש ובראשונה **מעצם השיח** שנוצר בחברה הישראלית סביב פעילות היחידות המיוחדות בעת הזו, שעיקרו נובע מחשיפה גוברת של פעילותן לשאר הצבא ולציבור הישראלי כולו. חשיפה זו הפכה למעשה את הדיון הציבורי בנושא - שעד היום היה סמוי ו"אסור" - לפתוח ולגיטימי.

בכלל, וביחידות המיוחדות בפרט. תופעה זו התבטאה, בין השאר, בכך שקבוצות אוכלוסייה שניתן לכנותן כ"אליטות ותיקות" (בני קיבוצים ומושבים ותיקים, בגורי בתי ספר "נחשבים") פינו מקום לדור צעיר יותר המזוהה עם אידיאולוגיה אחרת, או שאינו מתיימר לייצג קו אידיאולוגי כלשהו. כל זה הוביל להאצת תהליך של הטרוגניזציה ולעלייה בחזירות הגבולות ברוב היחידות. התוצאה: כניסתה של אוכלוסייה יותר מגוונת, המונעת בעיקר ממוטיבציה אישית לתרום, להתקדם ולהצליח, ופחות מניסיון לייצג גופים, זרמים, או קבוצות חברתיות בחברה הישראלית.¹²

כאן המקום לציין כי העימו"ג הפך את הגבולות בין יחידות מיוחדות ליחידות רגילות לחדידים יותר; נולדו בו קשרים חדשים ונוצרו בו אפשרויות חדשות, כשבעיקר נחשפה בו נטייה לורסטיליות בשתי רמות:

א. **ברמת הפיקוד הבכיר:** מפקדי יחידות מיוחדות שהשתלבו בדרג בכיר של הצבא. תחום זה שנתפס בעבר בעיקר כ"צורך של הטובים יותר לסייע לטובים פחות", נראה כיום כמסלול טבעי לקידום מפקדים המבקשים לצאת מהגישה "המיוחדת" (אחרי שמיצו אותה עד תום) ולהשתלב בצבא הגדול. השתלבות זו טומנת בחובה גם פיקוד על יחידות נוספות (חטיבות מרחביות וסדירות, למשל). נושא זה היה עד תחילת העימו"ג נחלה כמעט בלעדית של יוצאי סיירת מטכ"ל וכיום מאפיין גם מפקדים שעברו של יחידות אחרות (שלדג, שייטת 13, ועוד).

ב. **ברמת הפיקוד הזוטרי:** קצינים שצמחו ביחידות מיוחדות ויוצאים מהן לצורך ביצוע תפקידים מקבילים ביחידות "רגילות". בכך הם מאפשרים גם הפריה והעברת ידע הדדי, וגם פיתוח ובנייה נכונה של הקריירה, כשבנוסף לכך הם מסייעים לטשטש פערים וגבולות קיימים בין יחידות מיוחדות ורגילות.

כאן ניתן לשאול - מה צפויה להיות ההשפעה ארוכת הטווח של העימו"ג על מבנה היחידות המיוחדות? איזו קבוצה (אם בכלל) תיתן בהן את הטון בשנים הבאות? ומה עשויה להיות משמעות השייכות העתידית אליהן מבחינה חברתית ופוליטית?

מתח בין איכות הלוחמים לקונפליקטים ערכיים ונורמטיביים

אחד המאפיינים המרכזיים של העימו"ג הוא השיח הציבורי שנוצר סביב משימות שיש בהן משום הרג של בני אדם בכוונה תחילה. אמנם מדובר בפעילות שהצבא בכלל ויחידות מיוחדות בפרט ביצעו במתאר כזה או אחר מאז הקמתם, אולם במהלך העימו"ג החלה **חשיפה נרחבת** של התופעה, שעוררה דיונים משפטיים וממשלתיים בנושא, כאשר עד היום תלוי ועומד בג"צ נגד ביצוע פעולות מסוג זה.¹³

מעניין לבחון כיצד השפיע השיח הציבורי הגלוי - ובעיקר זה המגנה

פוטנציאל השפעה רב על מאפייני פעילותן של יחידות מיוחדות - בדגש על אלה להן התייחס מסמך זה: סיירת מטכ"ל, יחידת שלדג ושייטת 13.⁴⁴ כך למשל, לאורך זמן, העימות כמעט ולא אפשר לאותן יחידות לפעול בנורמות מבצעיות מסורתיות, מה שיצר תחושה לפיה הרלוונטיות שלהן עלולה להיפגע.

ניתן להתרשם כי ארבעת המתחים שנדונו כאן עברו שינויים משמעותיים במהלך העימו"ג, חלקם החריפו, חלקם הצטמצמו, וחלקם שינו צורה והוגדרו מחדש. בעידן הנוכחי של העימו"ג, במציאות המורכבת והרגישה הקיימת כעת באזורנו, הביקוש לפעילות חשאית בחתימה נמוכה **צפוי רק לעלות** (בעיקר כנגד ירי התמ"ס המתמשך לסירוגין ברצועת עזה שלאחר ההינתקות, אך גם במוקדי פח"ע באיו"ש) ועמו עשוי לגבור גם מיצוי פוטנציאל הפעלה של יחידות מיוחדות בגזרות השונות. בהקשר זה ניתן לומר, כי תחילתה של "שילוביות" בין זרועות וארגונים ביטחוניים היא אחד התוצרים המבורכים שהעימו"ג כבר הצליח להפיק. ואולם, למרות קפיצת מדרגה שהתרחשה בשנים האחרונות בתחום זה, הוא רחוק עדיין מיישום אופטימאלי ממספר סיבות: פיזור רחב של כלים ואמצעים, ידע שהולך לאיבוד, ניסויים רבים ויקרים שיחידות עושות באותו אמל"ח מבלי לשתף זו את זו, ועוד.

היות ומדובר בתחום שעיקרו מבצעי, שאין אנו מתיימרים להביע לגביו דעה מקצועית, נבקש בשורות הבאות להתייחס לנושא מזווית **פסיכולוגית-חברתית**. לעניות דעתנו, השיקולים לבנייה והפעלה של גופים מיוחדים אסור שיהיו רק מבצעיים-מקצועיים נטו, שכן אנו מוצאים חשיבות לא מבוטלת ב**שימור השונות והייחודיות** של כל אחת מהיחידות בהן עסקנו במסמך הנוכחי. הסיבה העיקרית היא שליחידות המיוחדות כתופעה ישראלית ייחודית יש **ערך מוסף חברתי רב** והן מהוות למעשה את כל מה שמסמל הצלחה ומצוינות עבור כולנו. מצב כזה הופך את השירות ביחידות אלה לאתגר העיקרי ואולי אף לפסגת השאיפות שהחברה הישראלית יכולה לספק לבניה. מעבר לכך, קיומן העצמאי של יחידות שונות מביטיח גם את שימורם של האתוס וההילה של כל אחת מהן. לעומת זאת, שילוב היחידות תחת גג אחד עלול "להוציא את העוקץ" מההיבט החברתי של התופעה, ולהפוך אותן להיות "more of the same" ולא משהו בעל ערך מוסף וכוח משיכה ייחודי. משמעות הדבר לדעתנו, היא שכל החלטה עתידית הנוגעת לתפקיד היחידות המיוחדות בצה"ל - בנייתן והפעלתן - חשוב שתיקח בחשבון גם את ההשלכות החברתיות רבות המשמעות הנישאות בתוכן.

בשורה התחתונה נראה, כי היחידות המיוחדות בצה"ל צפויות להמשיך להיות תופעה ייחודית הן בשדה הצבאי והן בשדה החברתי. אחד המראיינים למסמך זה דימה אותן לכריש בים המחפש כל הזמן מקורות מזון על מנת להמשיך להתקיים. עקרונית, הפעלת היחידות צריכה לצאת מנקודת הנחה שתמיד יהיו מצבים חדשים שלא נערכנו אליהם, כאשר תחושת מיצוי של מצב אחד צריכה להוביל אותן לחפש הזדמנויות לכניסה לתוך מצב שני. במקביל

מעבר לכך, למרות שנראה כי לא חל פחות במעמד היחידות המיוחדות בצה"ל במהלך העימו"ג, הרי **שלא תמיד הורגשה נוכחותן** במוקדי עימות ובגזרות לחימה משמעותיות. כך למשל, הניסיון שנצבר לאורך שנות העימו"ג מראה כי עיקר פעילות היחידות המיוחדות התמקדה בגזרת איו"ש, וגם היא התבססה לא פעם על היכרות אישית בין מפקדי יחידות למפקדים בכירים בשטח ולא על תפיסת הפעלה מסודרת. באזח"ע, לשם השוואה, הייתה מעורבותן של היחידות המיוחדות **מועטה**, למרות שבגזרה זו נוצרו לא פעם בעיות מורכבות שדרשו מענה הולם. עם זאת, גם כאשר הופעלו יחידות מיוחדות בגזרות לחימה שונות (בעיקר באיו"ש), הן לא הצליחו לייצר מכפילי כוח או ערך מוסף, ביחס ליחידות רגילות הופעלות בעימו"ג.

להעדר ערך מוסף משמעותי של יחידות מיוחדות בחלק מגזרות הלחימה בעימו"ג יש כנראה מספר סיבות. ראשית, ברור לחלוטין שיחידות כאלה אינן צריכות לבצע את מה שיחידות "רגילות" יכולות ויודעות לעשות. שנית, כאשר לא קיים גוף מרכזי שיתכלל את כל נושא ההפעלה שלהן, אזי גם רוב הידע והפוטנציאל למימוש נכון של היכולות הולך לאיבוד. מעבר לכך, מדובר ביחידות, שגם כאשר הן רוצות לתרום למאמץ הכולל עדיין סביר שהן לא תסכמנה לבצע כל סוג של משימה, ללא תנאי. בנוסף לאמור לעיל, נראה כי פעילות היחידות המיוחדות מונעת גם מחשש מפני פגיעה באנשיהם במהלך סוג כזה של לחימה. כאשר לפן התקשורת-תודעתי יש השפעה ישירה על המוראל הלאומי (ומכאן גם על מוראל אויבנו), ברור כי פגיעה בכוח של יחידה מיוחדת מקבלת ערך מוסף ביחס לפגיעה בכוח אחר. משיחה עם כמה ממפקדי היחידות בעבר עולה, כי לפחות בתחילת העימו"ג נושא זה נלקח בחשבון והשפיע על החלטות בנוגע לאופן ולמידה בה נטלו יחידותיהן חלק בלחימה.

דיון וסיכום

המסמך הנוכחי ביקש לבחון את הסיפור של היחידות המיוחדות מנקודת ראות צבאית-חברתית, באמצעות ניתוח ארבעה מתחים שליוו את עצם קיומן של אותן יחידות לאורך שנים. חלקו הראשון של המסמך התייחס למתחים בראיה מסורתית, בעוד שחלקו השני בחן אותם בראי העימו"ג.

אין ספק שיחידות מיוחדות מילאו באופן מסורתי תפקידים רבי משמעות בצה"ל, כמו גם בשיח הציבורי הישראלי. תפקידים אלו אפשרו להן להתקיים תחת **הגדרות ותנאים ייחודיים** בצבא ומחוצה לו, שכן תמיד יוחסו להן יכולות כאלה ואחרות, שיצרו הן תחושת ביטחון - "שיש על מי לסמוך" - בחברה הישראלית, והן תחושות הרתעה ואיום בקרב מדינות וארגונים אויבים. פריצת העימו"ג בספטמבר 2000, העמידה במבחן את התפקידים הנ"ל, עת קבעה כללים חדשים של לחימה באזורנו. כללים, שהיה בהם

- 1 (-) מאפייני העימות המוגבל, השלכות ונקודות למחשבה בסוגיית הלמידה וניהול הידע המבצעי. אמ"ץ - תוה"ד, איגרת פנימית (2002).
- 2 (-) עמ"ט לבחינת הקמת אגד כוחות מיוחדים. מסמך פנימי - מקחצ"ר (2006)
- 3 (-) עקד - אבני היסוד (2005), אמ"ץ - תוה"ד, מחלקת תורת לחימה.

הערות שוליים

- 3 לעומתן, יחידות נבחרות (crack units) מוגדרות במילון מונחי צה"ל כך: "כינוי ליחידות לוחמות (שאינן כוח מיוחד), הניכרות ברמתן המבצעית הגבוהה ובאיכות ביצועים הבולט, לעומת יחידות דומות רגילות, כגון סיירת בחטיבת רגלים".
- 4 בהתאם לקריטריונים בהם בחרנו להשתמש, היה עלינו להוסיף יחידה רביעית לרשימה - 669, אלא שיחידה זו אינה רלוונטית למתחים שנבחנו במסמך זה, ולכן אינה נכללת בהגדרות שקבענו.
- 5 המושג "חברתיים" אינו מכוון רק לנושאי חברה קלאסיים אלא לכלול נושאים שאינם "צבאיים".
- 6 מתוך: קניזו (2004).
- 7 דוגמה לכמה מההגדרות הנ"ל ניתן למצוא בספר "עקד - אבני היסוד" (2005), אמ"ץ - תוה"ד, מחלקת תורת לחימה, עמ' 13-14.
- 8 מאפייני העימו"ג, השלכות ונקודות למחשבה בסוגיית הלמידה וניהול הידע המבצעי. אמ"ץ - תוה"ד, איגרת פנימית (2002).
- 9 ראה למשל אצל ש. ניר (2002, 2004).
- 10 מספר מפקדי יחידות מיוחדות לשעבר עמם שוחחנו, טענו כי בניגוד ליחידות מיוחדות אחרות, הייעוד של סיירת מטכ"ל לא מאפשר לה להשתלב במשימות העימו"ג השונות.
- 11 על-פי מודל שהציע תא"ל ארז צוקרמן, שנועד להמחיש תופעה המזכירה מנהיג הקת אווזים המכתיב כיוון וקצב ללהקה שאיתו. ניתן להמחיש זאת באמצעות המודל של יחידת אגוז אשר הוקמה לצרכי פעילות מבצעית בלבנון, בנתה כוח שכונן למשימות מסוימות ופיתחה ידע שסייע במשך הזמן גם לכלל "הצבא הגדול".
- 12 בהקשר זה - מומלץ לקרוא את הראל (1999, 2003).
- 13 בג"ץ 769/02 - הוועד הציבורי נגד עינויים נגד מדינת ישראל.
- 14 אף שלא כל היחידות הנ"ל שינו מיעודן בתקופת העימו"ג - השפעותיו נוגעות בוודאי לכולן.

לכך, ניתן להניח כי כל עוד ממשיך להתקיים באזורנו עימו"ג בעל מאפיינים פחות או יותר אחידים, תמשיך להתקיים מגמת הלמידה של היחידות הרגילות את טכניקות הפעולה הקיימות של עימות זה. לאור זאת, נראה, כי על היחידות המיוחדות לעשות כעת צעד קדימה ולנסות לתת פתרונות בכל אותם מקומות בהם יש להן עדיין יתרונות ייחודיים. בהקשר זה, מוטל גם על מפעילי הכוח לייצר אתגר מתמיד עבור היחידות, שיגרום להן לרצות להרחיב עוד ועוד את מעורבותן במהלך העימו"ג, לחפש בעיות למצוא להן פתרונות, לייצר ידע חדש ורלוונטי, ולפרוץ דרך במאפייני הלחימה העכשוויים. המסמך יראה אור בעקבות המלחמה שהתפתחה בלבנון, משמעויותיה והשלכותיה. מלחמה זו פתחה פתח חדש לפעילות היחידות המיוחדות בחזית, ויש בה בהחלט בסיס לדיון נוסף על מקומן של היחידות בסוג כזה של לחימה. כפי שניתן לראות, המאפיינים המסורתיים של פעילות היחידות אשר התבססו בעבר על חשאיות וציבוריות ותקשורתית, פינו במידה רבה את מקומם לחשיפה רחבה של הפעילות ולשימוש ניכר בהצלחה המבצעית של היחידות המיוחדות למטרות תודעתיות וללוחמה פסיכולוגית. חלק נכבד ממאפיינים אלה נלמד ואומץ במהלך העימו"ג המתנהל באזורנו בשנים האחרונות.

מקורות

- 1 הראל, ע. (1999), מפקדי סיירת מטכ"ל כבר לא מתקדמים בצה"ל. הארץ, עמוד מאמרים, 30.12.1999.
- 2 הראל, ע. (2003), "בית הגידול" החדש לגנרלים: יחידת שלדג. הארץ, עמוד מאמרים, 18.7.2003.
- 3 זלמנוביץ, ב. (1999), הקמת כוחות מיוחדים בלוחמה נמוכת עצימות. מערכות, 369.
- 4 ניר, ש. (2004), טבע העימות המוגבל, אצל ח. גולן וש. שי (עורכים), העימות המוגבל, הוצאת מערכות, משרד הביטחון - ההוצאה לאור.
- 5 ניר, ש. (2002), עקרונות המלחמה - האם הם מתיישבים עם טבע העימות המוגבל? מתוך: העימות המוגבל-קובץ מאמרים, זרקור- הלכי מחשבה בצה"ל, אב התשס"ב.
- 6 קניזו, ד. (2004), התפתחות הכוחות המיוחדים בצה"ל, מחלקת תו"ל מז"י, מסמך פנימי.
- 7 קניזו, ד. (2006), קריטריונים להגדרת יחידות יבשה מיוחדות - הצעה, מחלקת תו"ל מז"י, מסמך פנימי.
- 8 (-) העימות המוגבל - לחימה כנגד כוחות בלתי סדירים (2005). מז"י: חטיבת תוה"ם, מחלקת תורת הלחימה.